

เรื่องพระเชียวแก้ว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระราชนิพนธ์เมื่อเสด็จประพาสลังกาทวีป พ.ศ. ๒๔๕๐

แจกในการกฐินพระราชทาน
มหาเสวกโท พระยาพจนปกรณ์

สมเด็จพระราชทูตกระทรวง

วังวัดศรีวัดชัย

ปีพุทธศักราช ๒๔๖๗

หอพิมพ์โลกาพิพม์บรรณสาร

๑๕๖๓๖

คำอธิบาย

เรื่องพระเชษฐภคินี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
ครั้งเสด็จเมืองลังกา เมื่อเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก
แล้วพระราชทานมาลงหนังสือพิมพ์วิจิตรนิพนธ์ ทรงแสดง
เรื่องราวพระเชษฐภคินีและเรื่องพระสงฆ์เมืองลังกาที่ได้
ไปทรงทราบบนคราวนั้น โดยถนัดพิสดาร ยังไม่มี
ใครได้พรรณามาแต่ก่อนๆ เป็นหนังสือให้ความรู้ใน
ทางโบราณคดีและวรรณคดีอย่างพิเศษ หอพระสมุดฯ
ได้เคยรวมพิมพ์ไว้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องต่างๆ ครั้งหนึ่งแล้ว
แต่ยังไม่แพร่หลาย บัดนี้รองเสวกเอก พระโสมภณ
อักษรกิจ (เล็ก สมิตะสิริ) เจ้าของโรงพิมพ์โสภณ
พิพรรฒธนากร มาขออนุญาตพิมพ์อีกครั้ง ๑ ข้าพเจ้า
จึงอนุญาตให้พิมพ์ตามประสงค์

ฉ.พ.

เรื่องพระที่นั่งอนันตสมาคม

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์

พ.ศ. ๒๔๕๖

เรื่องพระที่นั่งอนันตสมาคม

หรือที่ชาวลังกาเรียกว่า ทาตตะ

อีกนัยหนึ่งเรียกเลื่อน ๆ ว่า ตาลาตา

เรื่องนี้เขามีคนซึ่งชื่อ เรียกชื่อว่า ตาลาตา วังสะ
แต่ไม่ได้อ่านต้นฉบับ เขาใจว่าคงเขียนเรื่องปาฏิหาร
ต่าง ๆ เช่นวิเศษพิศวงค์ เป็นต้น ที่ระเกะระกะความมา
กล่าวข้างบน จากหนังสือฉบับหนึ่งซึ่งเขาแต่งในภาษา
อังกฤษ เป็นของพวกไซไซเอติ การเล่าเขียนที่ถือ
ศาสนาพระเยซูได้แต่งแปลลงพิมพ์เมื่อรัตนโกสินทรศก
๑๑๓ ในหนังสือนี้แต่งด้วยความมุ่งหมายที่จะยกเหตุผล
แห่งความเชื่อนี้ในสิ่งซึ่งไม่น่าเชื่อของพุทธศาสนิกชน

ในเมืองลังกา แลกกล่าวต่อไปถึงหนังสือที่อ้างว่าเป็น
 พระพุทธวาทะ เช่นคัมภีร์ไตรภูมิ กล่าวถึงโลกเป็นอยู่
 อย่างไร ตามความคาดคะเนของคนโบราณที่ยังมีความ
 สังเกตตรวจตราไม่พอ แลกกล่าวถึงคำสั่งสอนของพระ
 พุทธเจ้า ซึ่งละเอียดไม่ได้สั่งสอนให้ย่นถือผู้สร้างโลก
 ดังนี้ เป็นต้น ซึ่งอาจจะแก้ได้ง่าย ๆ ในข้อที่ ๓ ว่า
 ศาสนาคริสต์เคยมีเครื่องที่อ้างว่าเป็นของเกี่ยวของ
 คุ้มพระเยซูหรือนักบุญมากกว่าศาสนาพระพุทธ เรื่อง
 ที่นำหัวเราะก็ไม่น้อยกว่าในข้อ ๒ เรื่องความรู้ว่าโลกนี้
 เป็นอย่างไร ก็ย่อมเซอะเซออย่างยิ่งเหมือนกัน คือ แบ่ง
 วันสร้างโลกใน ๖ วัน ไม่เสมอกันได้เป็นต้น แต่ใน
 ข้อ ๓ ผู้ที่กล่าวไม่รู้พุทธศาสนาเลย พุคข้างเกี่ยว ไม่ได้
 มุ่งต่อความจริงหรือความประพฤติกที่เป็นธรรมอย่างหนึ่ง
 อย่างไม่ เพราะฉะนั้น ในเหตุเหล่านี้ไม่ควรจะต้องกล่าว
 ถึง ยกมาเป็นข้อวินิจฉัยอันใด

แต่ถึงหนังสือฉบับที่ข้าพเจ้าได้อ่านนั้น เป็นของผู้
 ซึ่งมีทฤษฎีอันกล่าวแล้วข้างต้นใดแต่แท้จริง แต่มีข้อ
 ความที่คัดจากหนังสือเก่า ๆ มีย่อทาลาภา วิงสะ แล
 จกหมายเหตุการณพื่อที่จะรู้เป็นเค้า ไม่พกต้องอ่าน
 หนังสือหลายเล่ม ข้าพเจ้าจะเก็บแต่ข้อความที่เห็นว่า
 จะต้องการรู้มากกล่าว ไม่ได้คิดที่จะแปลหนังสือ
 ทั้งเล่ม คงจะกล่าวต่อไป

พระรัตนตธาคุณ ไต่กล่าวว่าเมื่อถวายพระเพลิง
 พระพุทธสรีระพระอัญญาธาคนอกจากที่เป็นเท่านั้น เหลือ
 พระทนต์ ๔ องค์ กับพระอัญญาที่ โหนกพระปรางทั้ง
 สองข้าง แลพระเคี้ยว เจ้าประเทศราช ๘ องค์แย่ง
 จึงกัน ภายหลังตกลงกันโดยสวัสดิภาพ แย่งไป
 องค์ละส่วน ต่างองค์ต่างสร้างพระสถูปขัณฐะไว้ พระ
 บรมธาตุซึ่งเป็นสำคัญนั้น คือ พระทนต์ทั้ง ๔ องค์หนึ่ง
 เทพยกาพาไป องค์ที่ ๒ นาคทั้งหลายพาไป องค์
 ที่ ๓ ตกไปเมืองคันธาระ อยู่ในควันตกเฉียงเหนือแห่ง

สมเด็จพระปิยะมหาราชองค์ที่ ๔ ตกไปอยู่เมืองกลิงคะ ทิศตะวันออกเฉียงใต้แห่งชมพูทวีป ข้อความทั้งนี้คัดมาจากหนังสือซึ่งเซอมนอนเนียวิลเลียมแต่ง ว่าด้วยพุทธศาสนาว่าด้วยองค์พระรัตนตธาตุ

ข้อความที่จะกล่าวต่อไปนี้ คัดจากหนังสือซึ่ง เซอเย. เอ็มเมอซอนเตนเนนตแต่งด้วยเรื่องเมืองลังกา ผู้นี้เป็นคนรับราชการอังกฤษ อาจที่จะหาผู้รู้ทั้งหลายช่วยสืบสวนทั้งฝรั่งแลลังกา หนังสือที่เขาแต่งว่าด้วยเรื่องเมืองลังกา เป็นที่สรรเสริญว่าดีกว่าฉบับอื่น ๆ ทั้งหมด

กาลากา วังสะ นั้น เขาแต่งเป็นกลอนภาษาลังกาเล่าเรื่องพระรัตนตธาตุ ซึ่งเขาค้นเห็นว่าจะได้แต่งเมื่อพุทธศักราช ๑๕๓๓ ปุ ก่อนจุลศักราช ๑๒๘๘ ปุ แลได้แกกั ไขอีกในระหว่างพุทธศักราช ๑๐๐๒ แล ๑๐๒๐ ก่อนจุลศักราช ๑๗๕๗ ปุ แล ๑๖๓๓ ปุ ตามชววงศ์สหพ

กำหนดว่าพุทธปรินิพพานก่อนคฤศตศักราช ๕๔๓ ปีของ
 กนกขัรธา เพราะฉะนั้นหนังสือฉบับนี้คงจะไต่แต่่งภายหลัง
 พุทธปรินิพพาน ๘๕๐ ปี คำแปลลงเป็นภาษาบาลี เรียก
 ว่าทศมวังสะ ไต่ทำเมื่อพุทธศักราช ๑๗๔๓ จุลศักราช
 ๕๖๒ ธิมมะกิตติเถระเป็นผู้แปล ในรัชกาลแห่งพระ
 นางสิลาวัตติ ตามข้อความทกล่าวนั้น ว่าภิกษุผู้หนึ่ง
 ชื่อเชมมะเป็นสาวกแห่งพระพุทธเจ้า ไต่้นำพระรัตนตธาตุ
 ออกจากเชิงตะกอน แล้วถวายแก่พระเจ้าพรหมทัต
 พระเจ้ากรุงกลิงคะในพระนครทันตปุระ พระเจ้าแผ่นดิน
 ไต่สร้างวิหารหุ้มด้วยทอง ประดิษฐานไว้เป็นที่นมัสการ
 มาหลายชั่วบรมข

ภายหลังพระรัตนตธาตุนั้นตกไปยังกรุงปาตลียนคร ไต่
 สำแดงอิทธิปาฏิหารเป็นหลายประการ เมื่อถึงลงในหน้า
 เคาเพลิงก็ขึ้นคาลมีดอกบัวขึ้นมารับ ไต่ตกลงประหาร
 ลงที่หน้าแผ่นดินเหล็กก็ปรากฏคอยู่ในแผ่นดินเหล็ก ไม่มี
 ผู้ไต่ระนำออกไต่ จนสุภัทภิกษุมาเชิญออกจึงออกไต่

พระเจ้าคูหาสีวะ เจ้ากรุงกลิงกระโจงไ้เชิญพระทันตธาค
 นั้น ขึ้นยังพระนคร ประคิษฐานไว้ในวิหารเก่า เมื่อ
 มีกองทัพมาประชิดพระนคร พระเจ้าคูหาสีวะจะเสด็จ
 ออกทำสงคราม จึงตั้งพระราชโอรสเชย ผู้มีนามว่า
 ทนตกุมาร ผู้เป็นสามีของนางเหมมาลาราชธิดาว่า ถ้า
 หากพระองค์ปราชย สิ้นพระชนม์ชีพในกลางสนามยุทธ
 ให้เชิญพระทันตธาคนี้ไปยังพระเจ้ากรุงสิงห์ ครั้นเมื่อ
 พระองค์ปราชยสิ้นพระชนม์ชีพในกลางศึก พระราช
 โอรสเชยแลพระราชธิดาก็ปลอมพระองค์เชิญพระทันต
 ธาคไปถวาย เมื่อพบศัตรู นางเหมมาลา ก็ซ่อนไว้ใน
 พระเมาลัย ครั้นเมื่อมาถึงกรุงตะมะลิตถิ ก็โดยสวน
 เภตราไปยังกรุงลังกา

พระทันตธาคตั้งกรุงลังกา เป็นเวลารัชกาลของ
 พระเจ้ากฤตศีลวิเมษะวันณะ ซึ่งประมาณว่าไ้ขึ้น
 ดำรงราชย์ในพุทธศักราช ๗๕๓ ก่อนจุลศักราช ๓๕๐ ปี

๑
สิ้นพระชนม์ในพุทธศักราช ๑๖๘ ก่อนจุลศักราช ๑๑๒๒ ปี
ทรงกระทำสักการบูชาเป็นอันดี แลซื้ออภินิหารรักษาโรค
กวดขัน

ในกาลนั้นเกาะลังกาเกิดความเคียดแค้นยิ่งนัก ด้วย
ทมิฬผู้มีอำนาจเบียดเบียนพระเจ้าอัครโศภิต จึงได้มีกิจ
รณการรบราชย์ในสมัยพุทธศักราช ๑๑๑๒ จุลศักราช ๑๑๓๒
ไม่สามารถจะปราบปรามพวกทมิฬได้ จึงได้ย้ายพระ
ราชธานีจากกรุงอนราชปุระ ไปตั้งอยู่ณตำบล ไปถันนา
ระวะ พระราชธานีตั้งอยู่ในถิ่นนั้นจนถึงสมัยพุทธศักราช
๑๑๔๖ จุลศักราช ๖๖๕ มีระท้วงกตของชกย้ายอยู่สอง
ครั้ง ในขตกถ่าวแล้วนั้น พระเจ้าภูเวงเนกพาท ที่ ๑
ย้ายพระราชธานีไปตั้งอยู่ณตำบลยาพาทเป็นโกรนแล ที่ ๒
ในขณะนั้นพวกขันคชันทั้งหลายได้ลอบเร้าคือพระนครได้
เชิญพระตันนทราไปยังสมุททวีป พระเจ้าปรักกมพาท
ที่ ๔ ได้การรราชสนองพระองค์ จึงได้เสด็จไปยัง
กรุงมรุต ว่ากล่าวขอคืนพระนครกลับมายังเกาะ
ลังกา

ในทันที เคนเนต ผู้แต่งหนังสือ ไก่กล่าวว่ เมื่อ
 เวลากำลังข้ามเมืองเป็นเวลาานั้น พระกัณฑาคองค
 ที่แท้ ไก่พาไปเที่ยวช้อนไว้ลทำบลต่างๆ ในเกาะลังกา
 เป็นหลายทำบล คือทำบลแกนกี ลัพพารคาม แล
 โกติมาลย์ ในภายหลังที่สุด เมื่อพุทธศักราช ๒๓๐๓
 รุศักราช ๘๒๒ พวกโปรตุเกศพบเข้า ไก่พาไปยัง
 เมืองควีระ เป็นเมืองของโปรตุเกศอยู่ในชมพูทวีปฝ่ายทิศ
 ทวันตก แล้วมอบให้แก่ กอง คอน สแตนตัน เกอ
 ยากันซา ซึ่งเป็นไวศรอยผู้สำเร็จราชการฝ่ายโปรตุเกศ
 ในเขตแดนอินเดีย สังฆราชโปรตุเกศได้เฝ้าเสด็จ
 หน้าไวศรอยแลขุนนางเป็นอันมาก

อันตรายแห่งพระกัณฑาคซึ่งเป็นที่เลื่องลือน เป็น
 เรื่องแปลกประหลาดมาก พวกโปรตุเกศได้แต่งหนังสือ
 ต่างๆกล่าวถึงเป็นข้อความมั่นคง ไก่ความว่าเป็นอันพระ
 กัณฑาคองคแรกนั้นได้สูญสิ้นไปในสมัยพุทธศักราช ๒๐๕๓
 รุศักราช ๘๖๒

เซอ เบ. อี. เทนเนต ได้คัดข้อความจากหนังสือ
พงศาวดารโปรตุเกส ซึ่งเรียกชื่อว่า ไคโค เกอเคาโต
อันเป็นผู้มีชีวิตอยู่ในเวลานั้นแต่ง เรื่องทำลายพระ
รัตนธาตุอย่างไร มีเนื้อความว่า

พระเจ้ากรุงพม่า ได้ทรงทราบว่า พระรัตนธาตุ
เป็นต้นขลุ่ยทั่วไปของพุทธศาสนิกชนมีผู้ไ้ไปตั้งนั้น จึง
ได้รับสั่งให้หามาดีโน อาลฟองโซ เป็นคนพ่อกำโปรตุ
เกส ซึ่งเป็นนายกำขັນไปค้าขายอยู่ในเมืองหงสาวดี
ให้กลับไปเมืองอินเคีย ขอให้ไ้ศรรอยยอมให้พระรัตน
ธาตุ จะต้องการอันใดแลกเปลี่ยนก็ให้ว่า จะยอมให้
ทงสน มาดีโน อาลฟองโซ ทูลแนะนำให้แต่งทูตาทูก
ไปยังไ้ศรรอย ว่ากล่าวด้วยการเรื่องนี้ แลให้มอ
อานาที่จะให้กล่าวข้อความสัญญาอันใดต่างพระองค์แล
พระองค์จะรับอนุมัติตามทุกประการ

ครั้นเมื่อ มาดีโน อาลฟองโซ ได้ไปถึงยังเมืองกว
ในเกื่อนจิตร พุทธศักราช ๒๑๐๔ รุศศักราช ๙๒๑

แจ้งความให้ไวยศรอยทรายในเรื่องมีตกไปถึง เมื่อเสร็จ
 การต้อนรับทุกแล้ว ก็เจรจากันด้วยราชการที่ตกไป
 ช่างทุกขอให้มอบพระทันตธาตุ และจะยอมสัญญาให้
 อันหนึ่งอันใดตามประสงค์ และจะเป็นไมตรีกับกรุงโปร
 ตกอลสืบไปชั่วฟ้าแลกในด้วย ทั้งรับที่จะส่งเสบียงอาหาร
 ไปยังข้อมของโปรตุเกสที่คงอยู่ณเมืองมละกา ปลาย
 แทลมมลายูทุกเมื่อตามเวลาที่ขอให้ส่ง ทั้งมีขออน
 ทุนสัญญาอีกเป็นอันมาก ไวยศรอยนั้กว่าจะตอบโดยเร็ว
 ในระหว่างนั้นก็นำข้อความแจ้งแก่บัณฑิตนางฝ่ายทหาร
 พลเรือน คนทั้งนั้นก็มีความพอใจที่จะรับ เพื่อจะได้
 มาปลดเปลื้องความชักข้อง ด้วยโปรตุเกสเวลานั้นอยู่
 ฐานะที่สนทรมณ์สมยที่ที่จะใช้ฝ่ายมาก ข้อความเป็น
 เสนอหนึ่งจะคกกลงกันอยู่แล้ว

ความทราบถึงพระเจ้าราช เรียกว่า ราชปิชอบ กอง
 ทัพป่า ก็รับไปหาไวยศรอยในทันใดนั้น ว่ากล่าวห้าม
 ยามมิให้ออมใต้ไวยศทันตธาตุ ถึงแม้ว่าจะได้ทรัพย์

๑๓
สมมติอันใดซึ่งมีอยู่ทั่วโลกนี้ กว๊ยเหตุว่าจะเป็นที่เสื่อม
เสียเกียรติยศของพระเป็นเจ้า แลเป็นช่องให้พวก
นั้บถรูปเคารพทั้งหลาย ไหว้กราบกระดุกกันนี้ กว๊ย
เหตุว่าความไหว้กราบเช่นนั้น ย่อมควรแก่พระเป็นเจ้า
องค์เดียว อาชบิชอบใดเขียนข้อความอธิบาย แล
เทศนายนธรรมาสน์ ต่อหน้าไวศรอยแลขุนนางทั้งปวง
ต่อสู้ห้ามปรามการที่จะให้ไ้ได้พระทันตธาตุ เพราะฉนั้น
กองคอนสแตนไทน์ ซึ่งเป็นผู้ถือสาสนามันคง กลัว
พระเจ้าแลอยู่ในบังคับอาราม จึงหยุดยั้งเรื่องการนี้ไว้
ไม่ได้ทำให้สำเร็จ เพราะเหตุว่าไม่เป็นที่เห็นชอบพร้อม
กัน จึงได้ให้ประชุมสังฆราชยากหลวงทั่วหน้าในศาสนา
ทั้งขุนนางผู้ใหญ่น้อยพร้อมกัน นำข้อความอนันปริกษา
กว๊ยเหตุว่าเงินที่จะไ้ค่าไ้ได้พระทันตธาตุนั้นมาก เวลานั้น
ราชการก็ชั้สน เงินไม่มีพอจะใช้จ่าย ถ้าไ้ก็พอใช้
ราชการทุกอย่าง เมื่อปริกษาไ้ตอบกันเป็นอันมาก ก็
ไม่เป้นอันตกลงว่าไม่ควรจะให้พระทันตธาตุ เพราะจะ

เป็นการอุททูนแก่การไหว้กราบรูปเคารพ เป็นการ
หมิ่นประมาทแก่พระเป็นเจ้า เพราะฉะนั้นไม่ควรจะยอม
เลย ถึงแม้ว่าประเทศนั้นหรือโลกนี้จะฉิบหายไปหมด
ก็ตาม อันนี้เป็นความคึกของสังฆราชขาดหลวงทั้งปวง

การตกลงกันนี้ ได้กำหนดหมายลงชื่อเป็นสำคัญทั่วกัน
หนังสือฉบับนี้ยังอยู่ในออฟฟิศกรมมหาดมหายเหตุจนทุกวันนี้
ไวศรอยจึงได้เรียกให้ชาวคลังนำพระที่นั่งศธาตุดอกมา
ส่งให้แก่อาชวีชอยสังฆราช สังฆราชให้เอาครกมาตั้ง
ตำกัวยมือตนเองจนเลื่อยคเป็นผง แล้วเทลงในเข้าสุบ
เผาจนเป็นเถ้า ทั้งเถ้าพระที่นั่งศธาตแลเถ้าถ่าน เทลงใน
ในแม่น้ำท่าหน้าคนทั้งปวง ซึ่งได้ประชุมกันคู้ที่นั่น
จากเฉลียงเรือนแลหน้าต่าง

มีผู้ซึ่งไม่เห็นด้วยกับความคึกไวศรอยก็มาก เพราะ
เห็นว่าไม่เป็นเครื่องทะขันธ์กันพุทธศาสนิกชนไม่ให้ทำ
รูปเคารพอันชนใดชก เมื่อจะเอากระดูกอันหนึ่งอันใด
มาทำรูปให้คล้ายกับพระที่นั่งศธาตที่สูญไปนั้น ความ

เคารพไหว้กราบก็จะมิได้เสมอกัน ส่วนทองซึ่งไต่บอกล
เล็กเสียไม่รายนั้น สามารถที่จะแก้ไขความขั้สนความ
อื่น ความจำเป็นของบ้านเมือง ไม่ควรจะละทิ้งเสีย

เพื่อจะให้เป็นที่รลกลถึงเหตุการณ์แลสำแดงน้ำใจ ใน
ข้อที่ทำตามความเห็นของข้ากหลวงทั้งหลาย โดยความ
ศรัทธาประสาทะในคฤศคศาสนา แลให้เป็นพระ
เกียรติยศแก่พระเจ้า จึงได้คึกการที่จะทำค่อไปคั้ง
ให้ทำโล่หอนหนึ่ง มีรูปไวศรอยแลสังฆราชแวกล้อมไป
ก้วยเจ้าวักแลข้าหลวง ซึ่งไต่ไปประชุมในเวลานั้น
ในท่ามกลางมีเข้ากำลังสมไฟ แลมีพทธสาสนิกชนซึ่ง
ไปยอมเสียเงิน เบื้องบนโล่หอนมีตัวอักษร ซี เป็นอักษร
กัณนามของ กองคอนสแตนโตนชาห้าครั้ง CCCCC
เบื้องล่างมีห้าคำ คอนสแตนตินส์ ซีลี คยิกเน ครูเมนาส
เกรมาวิต แปลความว่าคอนสแตนโตนซีลีตรงค่อสวรรค์
ไม่รับสมขัตทั้งหลายในพนแผ่นดิน

ข้อความทั้งหลายนี้ได้คึกจากหนังสือเทนเนนค้แต่ง
เรื่องเมืองลังกา เล่ม ๒ หน้า ๒๓๓ ถึง ๒๓๕

พระกัณฑ์ชาตุนันท ๒

ในทางที่กล่าวไว้ว่า พระกัณฑ์ชาตุนันท ๒ ได้ทำขึ้นขึ้น
 เซอ เอ. อี. เทนเนตต์ ได้กล่าวถึง

เมื่อพุทธศักราช ๒๓๐๘ จุลศักราช ๘๒๘ พระเจ้า
 หงสาวดี คือเมืองพะโคหรือบิคุ มีผู้กล่าวว่า จะโคเจ้าหญิง
 เมืองลังกาเป็นพระอัครมเหสี จึงได้แต่งตั้งออกไป
 ขอวิวาหะ แต่เจ้าแผ่นดินลังกาซึ่งดำรงราชย์ เวลานั้น
 ขอกองขวง ตามขอกเขารต ขอกิม อิมมปาละ
 พญานี้ไม่มีพระราชโอรสแลธิดา คำทำนายนันเกิดจะ
 เป็นอันไม่ถูกต้องอยู่แล้ว พอมัชฌิมนางกรมวังผู้หนึ่งซึ่ง
 น้อยเนื้ออยู่ในเชื้อพระวงศ์ กราบทูลแนะนำที่จะให้ส่ง
 บุตรสาวของตนออกไปแทน เพิ่มความชื่นในความ
 ไม่สุจริต โดยล่อลวงให้ทุกขรามัญทั้งหลายเชื่อว่า ยังมี
 พระกัณฑ์ชาตุนันทเป็นของแท้เก็บซ่อนไว้ไว้ พระกัณฑ์ชาตุนันท
 ซึ่งพวกฝรั่งเมืองคัวทำลายเสียนั้น เป็นของทำปลอมไว้

ความคิดล่อลวงอันนั้น เป็นอันได้สำเร็จ หนึ่งซึ่งต่าง
 ว่าเป็นเจ้านั้น ก็ได้ออกรบทัพเมืองหงสาวดีโดยอภิเษก
 มงคล ทั้งอยู่ในตำแหน่งอัครมเหสี แลส่งราชทูตทั้ง
 หลายออกไปยังสิงหนพัทวิชัย รัยพระทันตธาตุซึ่งภายหลัง
 ได้ตกไปอยู่เมืองอารกัน

เตนเนนต ผู้แต่งหนังสือ ก็คิดขอความจากหนังสือ
 ซึ่ง เกอเคาโตพระณาขอความพิสดารต่อไป ดังนี้

ว่าเมื่อพริหมะ พระเจ้าแผ่นดินเขาคูประสูติ โหร
 ทั้งหลายได้ทำนายว่า จะได้พระราชธิดากรุงลังกาเป็น
 ฉายา จะมีลักษณะรูปโฉมเช่นนั้น ๆ จะมีส่วนพระหัตถ์
 พระบาทเช่นนั้น ๆ พริหมะมีความปราถนาที่จะให้สมกับ
 คำทำนาย จึงได้ส่งทูตานุทูตออกไปยังคองยวง พระ
 เจ้ากรุงคอคตา ในพระราชสาส์นนัยยกย่องเหมือน
 หนึ่งว่า พระเจ้าคองยวงเป็นผู้สืบทอดวิญญูญแห่งแท้ ไม่
 เป็นแต่พระเจ้าแผ่นดินโดยเอกเทศองค์หนึ่งของเกาะลังกา
 ขอพระฉวีภา เพื่อจะอภิเษกแลส่งเครื่องราชบรรณาการ

ล้วนสิ่งของอันมีค่าซึ่งไม่เคยมีในเกาะลังกา เต็มถ้า
 เกศรา กษัตริย์แห่งแผ่นดินเพื่อพลอยอันมีราคา ทูตา
 นุกตมาถึงในเวลาซึ่งพระเจ้าแผ่นดินได้ตั้งคอคตมาอยู่
 ในกำแพงล้อมเมือง โคลัมโบ พุทธศักราช ๒๑๐๗
 จุลศักราช ๘๓๖ พระเจ้าคองยวงได้ต้อนรับทูตด้วยความ
 ยกย่องเป็นอันมาก ทราบความประสงค์ที่ทูตมาแล้ว
 ยึดถึงความจริงเสียในข้อที่โหดทั้งหลายได้ทลายผิด เพราะ
 เธอไม่มีโอรสหรือธิดาเลย จึงได้นำบุตรสาวแห่งอำมาตย์
 ผู้ใหญ่ในกรมวังซึ่งเป็นเชื้อพระวงศ์ แลนางคนนั้นได้
 ถูกลาสนาพระเยซูแล้วโดยความศรัทธาของคอเวอนเนอ
 ผู้ชื่อว่า ฟรานซิสโก ขาเรตโต อันอำมาตย์กรมวังผู้นั้น
 ใ้รับเป็นชอตัวด้วย แลนอกนั้นยังได้ยอมให้อ้างว่า
 เป็นเชื้อพระวงศ์ เพราะอำมาตย์ผู้นั้นมีอำนาจมากดังนั้น
 จึงได้แนะนำเจ้าแผ่นดินให้ทำตามความศรัทธา ทูตผู้
 นั้นได้ยกย่องให้มีเกียรติยศทุกประการอย่างพระราชธิดา
 เมื่อทูตมาถึง ได้ไปรบกวนนางนั้นเสวยร่วมภาชนะ

กว๊วยพระองค์ แลรับสั่งเรียกทั้งพระราชธิดากว๊วยประการ
 ทั้งปวงนี้ จึงส่งไปให้เป็นพระอัครมเหสีพระเจ้ากรุงหงสาวดี
 ซอชิตขวางซึ่งพระเจ้าของยวงกลัวเกรงอยู่มากนั้น
 คือ กษัตริย์เนอรกาลเมืองโคลัมโบ แลแพร์นซิสแกง
 คือพวกพระทงหลาย ถึงแม้วางนั้นเป็นผู้ถือศาสนา
 พระพุทธ เขาย่อมเห็นอยู่ว่าเป็นลูกแกะอยู่ในฝูงเขา
 ซึ่งสามารถจะบังคับให้ถือศาสนาพระเยซูเมื่อใดก็ได้
 เพราะเหตุคนคนทั้งหลายเหล่านั้นน่าที่จะซอชิตขวางมิให้นาง
 น้อออกไปจากลังกาทวีปได้ เจ้าแผ่นดินโคชักรักษาภัย
 กรมวังผู้ใหญ่ผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นคนมีทุนรอนแลมีความคิด
 เมื่ออำมาตย์ผู้หนึ่งซึ่งแรงอันใด เจ้าแผ่นดินย่อมเชื่อถือ
 ทุกอย่าง จนบังคับกษัตริย์ให้ละทิ้งเมืองคอคตามาได้ความ
 ยากจน กว๊วยความมุ่งหมายที่จะมั่งมี โดยค้าขาย
 กับเมืองหงสาวดี จึงได้ตกลงยอมจะส่งนางผู้นั้นออก
 ไปให้พระเจ้าแผ่นดินรามัญ เว้นไว้แต่ต้องให้เป็นความ
 ลับ อย่าให้ไปรบกวนแก่ที่โคลัมโบทราย

แต่ฝ่ายอำมาตย์กรมวังไต่ทำยิ่งกว่านั้น ก็อีก
 พร้อมกันเจ้าแผ่นดิน นำเขากวางมาแกะเป็นรูปพระ
 ทันตธาตุ เหมือนอย่างเช่นที่ของคอนสแตนไทน์ ไต่
 นำไปเสียแล้วนั้น หุ้มด้วยทองคำขยู่ในพระเจดีย์อัน
 มีค่าประกับด้วยพลอยต่าง ๆ อำมาตย์กรมวังผู้นั้นซึ่ง
 ถือว่าเขาริตศาสนาพระเยซูแล้ว ยังมึนนำใจในข้อพระ
 พุทธศาสนา เมื่อสนทนากันก็พูดกันตลอดพระสงฆ์ซึ่ง
 มาก้วยในเวลาที่จะไปนมัสการ ถวายเครื่องสักการ
 บูชาพระพุทธรูปที่ออกเขาคัม ไต่แจ้งให้ทราบเป็น
 ความลับว่าพระเจ้าของยวง เจ้ากรุงสิงห์ ยังมีพระ
 พระทันตธาตุของพระพุทธรูปที่แท้จริงอยู่ ซึ่งของ
 คอนสแตนไทน์จับไปไต่ นั้น เป็นของปลอมตัวเขาเป็น
 กรมวังผู้ใหญ่ไต่เก็บซ่อนพระทันตธาตุไว้ที่เรือน พระเจ้า
 กรุงลังกาไต่ ถือศาสนาพระเยซูเสียแล้ว ทูตาทด
 แลพระสงฆ์ไต่ทราบดังนั้น สำคัญว่าจริงก็มีความยินดี
 รออนุญาตที่จะไต่เห็น อำมาตย์นั้นก็ไม่ใคร่จะยอม แต่

ครั้นเมื่อภายหลังขอให้ปลอมตัวไปที่ย่านในเวลากลางคืน
 นำพระทันตธาตุจำลองซึ่งขี้นอยู่ในเจดีย์ ตั้งอยู่บนที่บูชา
 แวดล้อมไปด้วยเครื่องหอมแลประทาย ครั้นเมื่อคน
 ทั้งหลายเหล่านั้นได้เห็นก็กราบลงเห็นอภากาศพิน ทำ
 สักการบูชาแล สวดคำ นมัสการล่วงเวลาเป็นอันมากใน
 ราตรนั้น ภายหลังจึงได้กล่าวอ้อนวอนกับอำมาตย์
 กรมวัง ขอให้ส่งพระบรมธาตุไปถวายพระเจ้ากรุง
 ทงสาวกกับเจ้าหญิงนั้นด้วย รัชสมัยนั้นจะให้มีกา
 มหรรคพใหญ่ เนื่องในการอาวาทะภิเษกมงคลนั้นด้วย
 พระเจ้าพรหมาจะส่งทองสิบหมื่นในชั้นแรก แลจะส่ง
 เภตราอันบันทุกเต็มด้วยเข้าเปลือกยี่ละลำทุกขี้ไป สิ่ง
 ของอื่น ๆ เมื่อจะต้องการอันใดก็จะส่งให้ตามปรารถนา
 การซึ่งสัญญากันนั้นเป็นความลับรู้กันแต่เฉพาะพระเจ้า
 แผ่นดินแลอำมาตย์กรมวัง

ครั้นเมื่อเวลาจะส่งนางสาวลังกาไป ก็ได้ขี้นยังด้วย
 ความฉลาด ก็ประทับแห่งเมืองโคตัมโบ แลเคสเคเมโล

หรือยากหลวงทั้งหลายก็ไม่มีใครทราบ แลไม่มี
ใครสงสัย พระเจ้ากรุงลังกาแต่งตั้งให้แอนคริสชายนัน
มุกทลียา ขุนนางลังกาเป็นราชทูตไปด้วยกันนางไม่มี
เหตุการณ์อันใด เป็นปรกติตามทาง จนถึงท่าใต้เมือง
โกสัมพิงกรายทูลแจ้งข่าวพระราชเทวีเสด็จมาถึง ไป
ให้พระเจ้าแผ่นดินแลขุนนางทั้งปวงทราบ ต่างคนมี
ความยินดีเป็นอันมาก

พระมทาชูปราชราชโอรสแห่งพระเจ้าแผ่นดิน เสด็จ
ลงมาธิบดีท่าเรือ พระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกมารับที่
ประตูพระราชวัง จักตำหนักให้อยู่ ประกอบไปด้วย
ห้องอันตกแต่งเป็นอันงาม ทั้งห้องประทม ที่ประทับ ที่
แต่งพระองค์ อันสมควรแก่ตำแหน่งพระอัครมเหสี
ที่พระเจ้าแผ่นดินอันบริบูรณ์ไปด้วยราชสมบัติ แลมีพระ
เกษานุภาพใหญ่ แลอีกพระราชทานทรัพย์ศฤงคาร
ส่วยสาอากรจำไทยมอบให้เป็นใหญ่ในพระราชวัง เสด็จ
ไปประทับอยู่ด้วยเสมอมิไกรจก ไปรทให้ตั้งพระราช

พิธิ ให้ชนทั้งปวงถวายสัจย์สาขาลยยกย่องนางนั้นเป็น
เจ้าของตนทั่วหน้า

ฝ่ายพระสงฆ์ทั้งหลายแลทุกทานทุกตทั้งปวง ก็กราบ
ทูลเรื่องราวแห่งพระทันตธาตุ ซึ่งเป็นทนต์ถ้อยยังคง
รักษาไว้ได้ มิได้เป็นอันตรรายแลได้จัดการตกลงกับ
ผู้รักษาตลอดแล้วนั้น พระเจ้าพรหมะก็ทรงพระปริคา
ท้วงสมกับพระประสงค์ ทรงเข้าพระทัยว่าเป็นพระ
ทันตธาตุแห่งพระของพระองค์ แลนถ้อยยิ่งกว่าสิ่งหนึ่ง
สิ่งใดทั้งสิ้น มิได้ซำก็ส่งพระสงฆ์แลทุกทานทุกตสำรับ
นั้น ก็ทั้งเครื่องบรรณาการอันวิเศษไปยังพระเจ้ากรุง
ลังกา แลสัญญาว่าจะส่งสืบไปอีก ให้มีราคายิ่งกว่า
นั้น ทุกทานทุกตก็ไปตั้งเมืองโคลัมโบ ว่ากล่าวตกลง
กันโดยความลับกับของยวง ก็มอพระทันตธาตุจำลอง
ก็ทั้งเจกียที่ตรึงให้แก่ทุกทานทุกต ด้วยแสงความอาลัย
แลเป็นความลับ ทุกทานทุกตก็ทูลลามาโดยเร็วเดิมนั้น
คราพทำถึงประเทศรามัญ

การรับพระทันตธาตุซึ่งสำคัญว่าเป็นของจริง

ในเมื่อก่อนที่จะเข้าไปถึงท่าโกสุมิ ซึ่งเป็นท่าเมือง
หงสาวดีสักสองสามวัน ชาวกระบือลือเลื่องไปโดย
เร็ว พระสงฆ์ทั้งหลายแลราษฎรก็มาประชุมกันด้วย
ความเลื่อมใส เพื่อยะนมัสการพระทันตธาตุ แล้ว
ให้ผูกแพคกต่างด้วยเครื่องประค้ำให้คงาม จึงอัญ
เชิญพระทันตธาตุตั้งบนภาชนะทองคำ แลสิ่งอื่น ๆ
อันมีค่า ชาวกระบือก็ไปถึงพระเจ้าพริหมะในกรุงหงสาวดี
ในทันใดนั้น ก็รับสั่งให้บัณฑิตราชการลงมาช่วยกัน
รับพระทันตธาตุ ทรงทอกพระเนตรรักทำที่สำหรับจะ
ประดิษฐานพระทันตธาตุด้วยพระองค์เอง แลประค้ำ
ด้วยมัทคัมภีร์ อันพระองค์สามารถที่จะรวบรวม
มาได้แลมีอยู่ ด้วยอาการเช่นนั้น พระทันตธาตุได้
ขึ้นไปโดยระยะทางชลมารคในท้องน้ำ อันคายคาไป
ด้วยเรือทั้งหลาย ซึ่งแวกล้อมแต่แพมณฑปทรงพระ
ทันตธาตุ เวลาค่ำก็หยุดประทีปสว่างคฤเวลากลางวัน

ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินเมื่อทรงตระเตรียมการทั้งปวง
 เสร็จแล้ว ก็เสด็จลงเรือพระที่นั่งอนันตนาครีณประคัม
 ภัยลายทอง แลประกอบด้วยแพรพรรณเครื่องขก
 ค่าง ๆ ล่องลงมาสองวัน เพื่อจะพบกระบวนแห่ ครั้น
 เมื่อทอดพระเนตรเห็นแต่ไกลก็เสด็จเข้าสู่วัง ชำระ
 พระองค์ประพรมไปด้วยเครื่องหอม แล้วแต่งพระองค์
 ด้วยราชาภรณ์อันมีค่า ยืนพระหัตถ์ไปจับแพอันทรงพระ
 ทักษิณแล้วกราบถวายบังคม ด้วยโสมนัสศรัทธา
 เลื่อมใสจะประมาธมีศักดิ์ แล้วเสด็จเข้าไปยังหน้าที่ตั้ง
 เครื่องสักการ อันประคัมฐานพระที่นั่งตาคแล้ว ทรง
 รัยพระที่นั่งตาคจากผู้ซึ่งก้ากขชนมา ยกขนวางเหนือ
 พระเคี้ยวเกล้าเป็นหลายครั้ง ด้วยสักการเคารพแล
 ทักษิณประสาทะ แล้วยกธัญเชิญลงประคัมฐานณที่เดิม
 เสด็จดำเนินแห่ไปในกระบวน เมื่อมาตามระยะทาง
 ชลมารค อันหอมฟุ้งไปด้วยกลิ่นเครื่องหอมทั้งหลาย
 ซึ่งมีทุกตำรายุทธกรรม ครั้นเมื่อถึงฝั่ง พระสงฆ์

พระทันตธาตุคนที่ ๓

เซอ เข. อี. เตนเนนค์ ไก่กล่าวถึงเรื่องนั้นโดยย่อ จะ
 ยกมาลงไว้ก่อน “พระเจ้ากรุงแแกนคซึ่งทรงนามว่า
 วิกกรมพาทู เมื่อไ้ทรงทราบว่าพระญาติซึ่งอยู่เมือง
 คอตตา ไ้ทำการล่อลวงพระเจ้าหงสาวดี โดยส่งพระ
 ราชธิดาปลอมไปตั้งนั้น เพื่จะแก้ใจ จึงจะยอมให้
 พระราชธิดาของพระองค์เอง แลว่าจะส่งพระทันตธาตุ
 ที่จริงแท้ขึ้นซ้อนไว้ กล่าวว่พระทันตธาตุซึ่งส่งไปแต่
 เมืองโคลัม ไบก็คี่ ซึ่งว่าไปรตุเกศทำลายเสียที่เมือง
 ควักก็คี่ เป็นแต่ของจำลองพระทันตธาตุของพระพุทธรเจ้า
 มีแทแต่ที่ของเธองค์เดียว จะส่งไปเป็นทาสในการ
 แต้งงารควย พระเจ้าหงสาวดีกอบไปควยที่ภูริมานะ
 ไม่ยอมที่จะให้ปรากฏว่พระองค์ถูกล่อลวง”

เรื่องพิสการ เกอเคาโค ไ้กล่าวต่อไปดังนี้
 “เพื่จะให้จบเรื่องพระทันตธาตุนี้ ข้าพเจ้าจะเล่าถึง

เหตุการณ์อันใดเกิดขึ้น เมื่อข้อมาในระหว่างพระเจ้า
 กรุงแก่นกั แลพระเจ้าพรหมะ เจ้ากรุงหงสาวดี ใน
 เหตุการณ์เรื่องทศกัณฐ์เจ้าแผ่นดินสิงห์ฟ้าไต่ทอณั ใน
 การทศกัณฐ์ได้ผลประโยชน์จากพระเจ้าหงสาวดี แล
 เรื่องพระทันตธาคไต่ทราบดีถึงพระกรรณพระเจ้าแก่นกั
 โดยเร็ว เมื่อทราบว่าทรัพย์สมบัติเป็นอันมาก ซึ่ง
 พระเจ้าพรหมะได้ส่งมากมีความทยานพระทัยด้วยความ
 วิชา (เพราะเหตุว่า กองยวงกับพระองค์ไต่เกี่ยวข้อง
 เป็นสัมพันธ์วงศ์แก่กัน โดยไต่ทำอาวามงคลด้วย
 พระน้องนาง หรือบางปากกล่าวว่าเป็นพระธิดาของพระองค์)
 ไม่ช้าก็ส่ง พระราชสาส์นให้ทูตถือไปยัง กรุงหงสาวดี
 พระเจ้าหงสาวดีก็ต้อนรับโดยเกียรติยศ ราชทูตก็แจ้ง
 การตามพระราชประสงค์ของเจ้าตน ว่านางซึ่งกองยวง
 ไต่ส่งไป ว่าเป็นพระราชธิดานั้น ทาใช้เป็นพระราชา
 ไม้ เป็นแต่ธิดาของอำมาตย์กรมวังผู้ใหญ่ พระทันตธาค
 ซึ่งไต่ทรงรับไว้ด้วยมฤตพารด้วยสักการเคารพนั้น ทำด้วย

เขากวาง แลกล่าวต่อไปว่า พระเจ้ากรุงแก่นคมีพระ
 ราชประสงค์ยิ่งนักที่จะใคร่ไ้เป็นสัมพันธมิตรด้วยพระ
 เจ้ากรุงหงสาวดี จึงไ้แต่งตั้งให้ตัวมา เพื่อจะไ้ขอก
 ถวายพระราชธิดา ซึ่งเป็นพระราชธิดาเกิดจากพระองค์
 แท้ ไม่เช่นแต่สักว่า นอกนั้นอีกไ้กราบทูลให้ทราบว่า
 พระเจ้ากรุงแก่นคมีเป็นผู้ซึ่งไ้รักษาพระที่นั่งธาดาแท้จริง
 ของสมเด็จพระพุทธเจ้าไว้ พระที่นั่งธาดาซึ่งว่าของ
 คอนสแตนโตนรียโคท แอฟนา หรือทพระเจ้ากรุง
 หงสาวดีไ้ไว้ อันลือว่าเป็นของแท้จริงนั้น ไม่เป็น
 ของแท้จริง แลไ้ทรงตระเตรียมที่จะสำแดงจดหมาย
 เหตุไ้รอด ซึ่งจะให้เห็นเป็นพยานสำคัญไ้ด้วย
 พระเจ้าพรหมาไ้ทรงฟังข้อความดังนั้น ก็ทรงพระ
 คำวิหังเลในพระทัย แต่ทรงเห็นว่าเจ้าหญิงองค์นั้น
 คนทั้งปวงไ้ทำสัตยานุสัย ถวายว่าเป็นพระราชนิ
 ธิกรมเหี้ยแล้ว พระที่นั่งธาดาเล่าก็ไ้กระทำสักการบูชา
 วัชรองเป็นการโตใหญ่ แลไ้ตั้งไว้ในวิหารซึ่งสร้าง

๕
 ชนเฉพาะ จึงไต่ถามถึงพระทัยที่จะระงับเหตุการณ์อันนั้น
 เสีย เพื่อจะมีให้ทองทรงรับว่า พระองค์ถูกการล่อลวง
 เมื่อทรงพระราชดำริห์ทรงนั้นแล้ว จึงไต่รับสั่งตอบว่า
 พระองค์มีพระทัยยินดี ในการที่จะไต่มีเกียรติยศเป็น
 สัมพันธวงศ์ด้วยราชตระกูลกรุงแอกนัค ก็ทั้งจะได้รับ
 พระรัตนธัษณันด้วย แลชอบพระทัยพระเจ้ากรุงแอกนัค
 เพื่อจะให้เป็นเครื่องหมายแห่งความนบถอ จึงไต่แต่ง
 เรือกำปั่นขึ้นทุกของเต็มลำส่งไปด้วยทศ พระองค์ให้
 แต่งเรือสองลำขึ้นทุกเข้าแลผ้าต่าง ๆ อันมีราคาลำหนึ่ง
 ส่งไปยังกองยวง ลำหนึ่งส่งไปยังพระเจ้ากรุงแอกนัค
 ลำที่ไต่ถึงกองยวงนั้น ส่งพวกคนในบังคับไปรตุเกศ
 ทั้งหลาย ซึ่งไต่รับไว้เช่นชเลบไปด้วย ในพวกชาว
 ไปรตุเกศเหล่านั้น มีผู้หนึ่งชื่อแอนตอเนียว โทสคาโน
 ซึ่งไต่เป็นผู้เล่าเรื่องราวเหล่านั้นให้ข้าพเจ้าฟัง เป็นหลาย
 ครั้ง เรือทั้งสองลำนั้นไต่มาถึงเกาะลังกา เว้นไว้แต่
 ลำซึ่งสำหรับท่าเมืองแอกนัค ถูกเงาะจมเสียก่อนที่จะ

ไต่ชนลินคาชน สิ่งของทั้งปวงก็สูญหมด ทศกัณฐ์
 ตาย บางคนกล่าวว่า การอันนี้ไต่ทำตามคำสั่งของ
 กองยวง ถ้าเป็นเช่นนั้นจริง ก็คงเป็นความคึกของ
 อำมาตย์กรมวังผู้ใหญ่ เพราะเหตุว่าเจ้าแผ่นดินนั้น
 ไม่สู้เป็นผู้เจ้าความคึกจริงจริงอันใดในเรื่องนี้ การ
 ก็เป็นอันจบกันอยู่เพียงนั้น”

คิดจากหนังสือ เตนเนตต์ ว่าทวยเมืองสงกา
 หน้า ๒๓๕ ถึงหน้า ๒๒๑

พระทันตธาตุอันอีก

เตนเนตต์ไต่กล่าวไว้ว่า “ชาวสิงทพไม่มีความ
 กระตาคใจในการที่จะเพิ่มให้มากขึ้น ซึ่งพระทันตธาตุ
 ของพระพุทธรเจ้า” กุยลายชานชุนต์ พระเจ้าแผ่นดิน
 กรุงจีน ต้นวงศ์ขุขุขุขุ อันทรงพระเคษานภาพยิ่ง
 ไต่ใหญ่ ให้มาทวงบรรณาธิการพระเจ้าหงสาวดี ทุก
 ึ่งนั้นเป็นคณทหายกาย พระเจ้าหงสาวดีไม่ฟังคำตัก

เติมนเสนาบดี จับตคนั้นประหารชีวิตเสีย กบลายชำน
 เจ้าแผ่นดินกรุงจีน ก็ยกมาตีเมืองพม่า เขาคยปล้นพระ
 นครอยู่ในประมาณพุทธศักราช ๑๘๒๕ ฤกษ์ศักราช ๒๔๓
 ให้ไปว่ากล่าวเอาจากพระเจ้ากรุงลังกา ได้พระที่นั่งตธาตุ
 สององค์ กับทั้งพระเกศธาตุแห่งพระพุทธเจ้า ซึ่ง
 บัญอยู่ในกล่องศิลาเป็นอันงาม จกหมายอนันเป็นของ
 มาโคโยโล เป็นชาวเมืองเวนิสชอยเที่ยว ได้รัย
 ราชการอยู่ในกบลายชำนหลายปี
 คักจากหนังสือเตนเนนต์ แต่งด้วยเรื่องเมืองลังกา
 เล่ม ๒ หน้า ๒๐๒

ความเห็นของข้าพเจ้าเอง

ในเรื่องเมืองลังกาที่ใด เกี่ยวข้องกับกรุงหงสาวดี
 ตามที่ไต่กล่าวแล้วข้างต้น พิเคราะห์ที่เห็นว่าจะเป็นเวลา
 แผ่นดินของพระมหาชัยภูธร ซึ่งรับพระนามภายหลัง
 ว่า พระเจ้าศรีวิสาขวงค์ธรรมเจดีย์ มีเกี่ยวข้อง

กษัตริย์เมืองลังกาเป็นอันมาก เมื่อเทียบยุคศักราชก็พลาด
 กันไปเล็กน้อย ในหนังสือราชาธิราช ลงยุคศักราช
 ไว้ว่า เมื่อมหาชัยถูกอรรดวลยราชยุคศักราช ๘๕๘ ปี
 เป็นภายหลังพระเจ้าลังกาส่งนางที่อ้างว่าเป็นราชธิดามา
 นั้น ๒๖ ปี ถ้าจะเชื่อว่าศักราชในหนังสือราชาธิราชแน่
 เวลานั้นก็คงจะเป็นเวลาที่ว่างไม่มีเจ้าแผ่นดิน เพราะ
 เวลานั้นเจ้าแผ่นดินหงสาวดีเป็นสตรี ตกขึ้นไปอยู่กรุง
 อังวะถึง ๒๒ ปี เห็นว่าไม่ควรที่จะเชื่อศักราชใน
 หนังสือราชาธิราช กว๊ยลงเลอะเทอะ ควรจะสอบได้
 ว่า ไม่แน่หลายแห่ง ถ้าตกลงใจว่าเหตุการณ์อันกล่าว
 แล้วข้างต้นได้เกิดขึ้นในแผ่นดินพระเจ้าศรีสาทวงศ์
 ธรรมเจดีย์แล้ว ก็มีเรื่องราวที่ฟังจะสอบกันได้ ก็
 จะกล่าวต่อไป

คุณเหมือนจะกำรงราชย์ล่วงไปไม่ช้านัก คงจะเป็น
 เพราะเหตุที่เล่าเรียนพระไตรปิฎกมาก เห็นหนังสือ
 ต่าง ๆ ซึ่งชาวลังกาแต่ง พรรณาเรื่องราวเมืองลังกา

วิเศษต่างๆ มีมหาวงศ์ แลทีปวงศ์เป็นต้น จึงได้
 แต่งให้พระสงฆ์แลช่าง มีพระพุทธรูปโฆษาจารย์เป็น
 ประธาน ไปถ่ายอย่างปราสาทแลพระพุทธรูปวิหาร
 ต่างๆ แต่หาปรากฏว่าได้ไปยี่โคชกเงินไม่ แล
 เหมือนกันกับเมืองเรา ที่ไม่ได้รัชชเงินมาก่อนว่า
 ราชวงศ์เมืองลังกา ภายหลังที่กล่าวแล้วในหนังสือ
 มทวงศ์นั้นเป็นอย่างไร รู้แต่ว่าเจ้าแผ่นดินยังมีอยู่
 ฝรั่งมีอำนาจเกี่ยวข้องกับบ้านเมือง แต่จะมีอาการเกี่ยวข้องกับ
 กันอย่างไรก็ไม่ทราบความชัด ด้วยเหตุหลายประการ
 เพราะระยะทางไกลไปมายาก เพราะไม่รู้ภาษา เพราะ
 ไม่พอใจไต่ถาม ด้วยความปราถนาที่จะเกี่ยวข้องกับ
 ลังกา ย่อมมีความประสงค์อย่างเกี่ยวแต่ที่จะสืบข่าว
 คราวพระพุทธศาสนา ค้นหาหนังสือซึ่งยังไม่มีบริบูรณ์
 มาเป็นเครื่องเทียบทานหนังสือที่มีอยู่ จดหมายเหตุแห่ง
 ผู้ไปลังกา ย่อมเฝ้าตามแนวหนังสือมทวงศ์อันกล่าว
 ล้วนแล้วแต่ด้วยเรื่องศาสนา ในจดหมายเหตุทั้งหลาย

ที่เราได้เห็นย่อมากล่าวถึงเรื่องสักัจฉา คือโต้ตอบกัน
 ในเรื่องทางธรรมบ้าง ทางวินัยบ้าง เป็นการตรวจความ
 วัฏษามคธหรือบาลี ซึ่งเป็นภาษาตายตัวกันทั้งสอง
 ฝ่าย ตรวจความรู้อันใดอันหนึ่งพอสมควร โดยแกไขปัญหา
 ชักข้อต่าง ๆ ให้ตรงตามธรรมวินัย ถ้าจะเป็นการ
 สนทนาเล่าขานกันก็เป็นแต่สาสนประวัติ ความเป็นไปได้ของ
 พระศาสนาที่เป็นอยู่ในเมืองแห่งคนแกลคน ไม่ได้เกี่ยว
 ของด้วยความมุ่งหมายในทางราชการหรือทางค้าขาย
 เลยทีเดียว ข้าพเจ้าได้พบผู้มีชื่อเสียงซึ่งได้ออกไป
 เมืองลังกา เช่นพระยาสุธรรมโมตรี (ทอง) สมเด็จ
 พระพุฒาจารย์ (ศรี) และผู้น้อยอื่น ๆ อีก ได้ฟังเล่า
 บอกเรื่องราวที่ไม่มีอย่างอื่น นอกจากเรื่องศาสนา ถ้า
 เราถามถึงการบ้านเมืองอย่างไร ก็เล่าได้แต่เพียง
 การอยู่การกินแลการเคียวทาง ในทางราชการหรือการ
 ค้าขายแล้ว ไม่สามารถจะบอกอันใดได้เลย ข้าพเจ้า

จึงสันนิษฐานว่า เวลาที่มอญคบกับลังกาในตอนนั้นคงไม่
ผูกอินทกับเรานัก

ทูตรามัญออกไปลังกาคราวแรกตามท่ไต่กล่าวมานั้น
ถ้าพิจารณาจะดู ก็ต้องเป็นเวลาที่ย้ายจากเมืองอนราช
มาแล้ว ข้อที่ไปถ่ายอย่างต่าง ๆ เช่นที่กล่าวไว้นั้น
เป็นที่น่าสงสัยเป็นอันมาก เพราะในตอน ๆ นอกจาก
อนราชไปแล้ว หายากที่จะมีสิ่งใดในเมืองลังกาอันควร
จะถ่ายอย่าง

ต่อมาในจดหมายเหตุพงศาวดารรามัญนั้นว่า พระ
เจ้าหงสาวดีได้รับราชสาส์นจากพระนครต่าง ๆ ถ้าม
เข็วรงค์ เพื่อจะส่งฉิกงไปถวาย พระเจ้าหงสาวดีมีพระ
ราชสาส์นตอบ อุปนายกพระพุททวงค์จีนเป็นข้อเปรียบ
ไม่แจ้งวงศ์ของพระองค์ แต่ตามหนังสือนั้นก็กล่าวว่า
อินทเมืองทั้งปวงพอใจในสำนวนหนังสือของพระเจ้า
หงสาวดี พระเจ้าเชียงใหม่เป็นคนแรกที่ไปส่งฉิกงไป
ถวาย ตามข้อความนั้น เหมือนกับพระเจ้าเชียงใหม่

กก็ อิตากก็ เชื่อว่าพระเจ้าหงสาวดีองค์นั้นจะไ้เป็นพระ
 พททเจ้า อยากรจะไ้ใคร่เป็นพ่อตาแลเป็นเมียพระพททเจ้า
 เมืองอื่น ๆ ที่ไกลเคียงก็ไ้ส่งราชสาส์นไปถามขัญหา
 ทอบแกขัญหา ส่งเครื่องบรรณาการกันทุกเมือง
 การช้เกียรกษเมืองลังกาทุกกล่าวอก ก็เรื่องตาม
 ปรุคณา นี้ว่าเช่นพระเจ้ากรุงลังกาแต่งเรือสำเภาส่ง
 มาให้ตามปรุคณา นี้ว่าเป็นครั้งที่ ๒ ที่เรือลังกาไ้มา
 ดงเมืองหงสาวดี ครั้งแรกนั้นคือมาแต่ครั้งพระยาอู่
 เจ้าข้างเผือก เพราะเหตุที่เกียรกษอื่นไ้รบรบตลังกานี้
 มีชานานครั้งหนึ่งครั้ง จึงเป็นที่ยินคิของพระเจ้าหงสาวดี
 อย่งนี้ จักการทอรรบยังกว่ารบรบตลังกานี้ แต่ไม่ไ้
 กล่าวถึงนางราชธิดา แลพระทันตธิดาที่ไ้รบ ที่สค
 ษนทุกชั้นหลังที่มาจากเมืองแกนคิ ก็ไม่ไ้กล่าวถึง
 ชะรอยจะเป็นค้วยเรื่องกระดากใจ เพราะมีเหตุปรากฏ
 กลัขกลายไป เป็นที่เสียมเสียดพระเกียรกษ เพราะ
 จกคณาเหตุในเมืองพม่ารามัญเหล่านี้ จะเขาเป็นแน่

แต่อย่างไรไม่ได้ ถ้าสิ่งใดที่เป็นการเสียแล้วก็ไม่จก
 หรือแก้ไขอย่างอื่น เช่นเมื่ออังกฤษมาตีเมืองพม่า
 คราวแรกเขาจกหมายว่า อังกฤษมาตีปล้นพระนคร
 พวกทหารออกสู้รบก็ไม่ได้ไชยชนะ เจ้าแผ่นดินแผลง
 ธนุกทองคำออกไป ชาศักจึงได้ปลาศนาการไปตั้งมั่น
 ในตอนช่วงว่เกยวข้องควยเมืองจีน ก็ได้มีในหนังสือ
 พงศาวดารรามัญ ที่แปลเป็นภาษาเราหลายตอน แต่
 ข้าพเจ้าเจ้าสงสัยว่าจะมิใช่ตอนมหาขัฎกธรณ์ คงจะเป็น
 ตอนพระเจ้าราชาธิราช มีความเสียกายทมิได้มีฉยข
 อังกฤษมาซึ่งมีศักราชแน่นอนกว่า แลเป็นเรื่องพงศาว
 ดารแท้ ก็ยรวมทั้งพงศาวดารมอญแลพม่าอาลัม เรื่อง
 ราชธิราชแปลเป็นไทยนี้ ตรงกยชอกเรยก็ คือ คอองการ
 จะกล่าวถึงพระเจ้าราชาธิราชองค์เคยว คือเนื้อความก็
 พระเจ้าราชาธิราชเป็นนายโรงแห่งเรื่องหนังสือนี้ ทกล่าว
 ถึงผู้ช่นเป็นแต่เรื่องประกอยเท่านั้น เมื่อพิเคราะห์ตาม
 วิชาการวิยาศ้างพระเจ้าศรีสาทยวงค์ธรรมเจดีย์แล้ว
 เป็นผู้สมควรที่จะต้องถูกลังกาตลอดเช่นนั้นแท้ทุกัย

ข้อความทั้งนี้ เก็บมาจากหนังสือราชาธิราชตั้งแต่
หน้า ๕๕๕ ถึงหน้า ๕๕๘

การเปิดพระทันตธาตุให้กนคุ

พระทันตธาตุรักษายอยู่ในที่ซึ่ง เรียกว่า คาลาคามา
ลิกาวะ ณเมืองแกนคี่ ซึ่งเป็นเมืองหลวงเก่าอยู่ใน
ท่ามกลางเกาะ วิหารที่เก่านั้นไม่ใหญ่โตอันใด ตั้งอยู่
ในกำแพงพระราชวัง หันหน้าออกทิศตะวันตก มีลาน
ปลูกหญ้าอยู่กลาง ก้านเหนือเป็นเทวสถานพระเจ้าองค์
แลพระราชวัง ข้างทิศใต้เป็นสระน้ำใหญ่ อีกฟากสระ
ข้างหนึ่งตรงกันกับวิหารพระทันตธาตุ เป็นที่ตั้งวัด
บุษผาราม นัยหนึ่งชาวลังกาเรียกมาลวัตตวิหาร ซึ่ง
ว่าพระอโยธยเดชะ ได้ผูกพัทธสีมาในที่นั้น แต่ข้าพเจ้า
ไม่ได้ไป ก้านหน้าของวิหารนั้น มีผนังแลซุ้มประตู
ศิลาลายสลัก ลวดลายทำนองเดียวกับโบโรบายโด ที่
เมืองชวา แต่ข้าพเจ้ามีความสงสัยเป็นอันมากกว่าจะไม่ใช้

ของทำขนมเฉพาะสำหรับตน หน้าที่จะรอมมาจากวิหารเก่า
 แห่งใดแห่งหนึ่งในเมืองอนูราชปุระซึ่งเป็นมหานครโบราณ
 ตอนข้างฝ่ายเหนือของเกาะ กล้วยเหตว่าเครื่องศิลาเช่นนี้
 ข้าพเจ้าได้เห็นแต่สามแห่ง คือเสาศิลาตงนาฬิกาแตก
 อยู่หลังเรือนที่เรียกว่า กวินส์ เฮาส์ คือ เรือนเจ้าเมือง
 ที่เมืองโคลัมโบ มีจารึกไว้ว่า เซอ ฮารเทอ เฮลิแยงก์
 แสฟว์ลอก ได้มาแต่อนูราชปุระ อีกแห่งหนึ่งที่คาหนัก
 เจ้าแผ่นดินลังกา มีศิลาเป็นวงพระจันทร์ครึ่งซีก กลาง
 สลักเป็นกงรถสำหรับวางหน้าประตู อีกแห่งหนึ่งก็ที่
 วิหารพระรัตนคธาตุ ข้าพเจ้าจึงสันนิษฐานว่าจะเป็รอมมา
 จากวิหารแห่งหนึ่งแห่งใดในเมืองอนูราชปุระ เมืองแกน
 ดินชาวลังกาเรียกว่าสิงขณทะ เป็นเมืองหลวงภายหลัง
 เรื่องมหาวงศ์เหมือนกันกับพระรัตนคธาตุ ซึ่งมาภายหลัง
 ไม่ใช่เป็นเจดีย์สถานเก่าซึ่งปรากฏในเรื่องมหาวงศ์ เมื่อ
 สังเกตดูความหนังสือต่าง ๆ ที่เขาได้แต่ง แลรูปที่เขา
 ใช้นำยลอกจำลองมากับทั้งคำบอกเล่าของผู้มีบัณฑิตก็

ในประเทศนั้น ซึ่งควรเชื่อถือ ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ชาติลังกา
 เกยวน ไม่เหมือนอย่างแต่ก่อน หรือเกือบจะมีใช้คน
 เซอวงศ์อันเดียวกันกับแต่ก่อน เปรียบประคองเขมร ครั้ง
 พระนครวัด แลเขมรในปัจจุบันนี้ ความคึกแฉกผลทำ
 การต่าง ๆ เป็นคนละอย่างคนละประเภท ถ้าจะเทียบ
 เหาสิ่งซึ่งทำแต่โบราณ แลสิ่งซึ่งทำใหม่มาวางเข้าสอง
 สิ่ง จะไม่ตองกันเลยทั้งความคึกทงผลมอ สามารถท
 จะให้เข้าใจผิดว่า เป็นคนละเมืองกันได้ เทศทงนเป็น
 ได้ก้วยคนทมาอยู่เมืองลังกาแต่ก่อน คงจะเป็นเชื้อชาติ
 ชาวเมืองฝายเหนือในชมพูทวีป ซึ่งมีความเจริญก่อน
 กว่าข้างใต้ ลงมายังเกาะนควยเรือแล้วตั้งอยู่ เช่นที่
 ปรากฏในเรื่องมหาวงศ์ นำผลมอข้างแฉกความคึกข้าง
 เมืองฝายเหนือลงมาท้วย พวกนี้เองได้แผ่ผ่านไปจน
 กระทั่งถึงเกาะชวา ผลมอจึงได้ละม้ายคล้ายคลึงกัน
 เมื่อภายหลังตั้งเป็นบ้านเมืองขึ้นแล้ว ชนในชมพูทวีป
 ฝ่ายใต้อาศัยความบริบูรณ์ของเกาะนี้ ไปมาค้าขาย

แผลงมาตั้งอยู่^๕มาก^๕ชน^๕ทุก^๕ที่^๕ เมื่อ^๕เกิด^๕การ^๕ลา^๕ล^๕ซ^๕น^๕ใน
 เมือง^๕ ขาง^๕ควา^๕ว^๕ก^๕มี^๕อ^๕า^๕น^๕า^๕จ^๕แ^๕ช^๕ก^๕แ^๕ช^๕ง^๕ซ^๕น^๕เป^๕น^๕เจ^๕้า^๕น^๕า^๕ย^๕ไ^๕้
 ความ^๕ค^๕ัน^๕เค^๕ย^๕แ^๕ล^๕ค^๕ว^๕า^๕ม^๕น^๕ย^๕ด^๕อ^๕ก^๕ัน^๕แ^๕ล^๕ก^๕ัน^๕ก^๕ย^๕ค^๕น^๕ใน^๕พ^๕น^๕เม^๕ือ^๕
 ที่^๕มา^๕แ^๕ค^๕่^๕ผ^๕า^๕ย^๕เห^๕น^๕อ^๕ก^๕เ^๕ร^๕ว^๕ญ^๕ซ^๕น^๕ จน^๕ด^๕ัง^๕อ^๕า^๕ว^๕า^๕ห^๕ว^๕า^๕ห^๕ม^๕ง^๕ค^๕ล
 ก^๕ัน^๕แ^๕ล^๕ก^๕ัน^๕ เกิด^๕ข^๕ย^๕ท^๕ร^๕แ^๕ล^๕ห^๕ล^๕า^๕น^๕ก^๕ล^๕า^๕ย^๕เป^๕น^๕ช^๕า^๕ค^๕ิ^๕ช^๕า^๕ว^๕ล^๕ง^๕ก^๕า
 ซ^๕น^๕!^๕ห^๕ม^๕อ^๕ก^๕อ^๕ย^๕า^๕ง^๕ห^๕น^๕ง^๕ ซ^๕ง^๕จะ^๕ร^๕เ^๕ย^๕ก^๕ว^๕า^๕ช^๕า^๕ว^๕ล^๕ง^๕ก^๕า^๕แ^๕ท^๕ก^๕ไ^๕้
 ภา^๕ย^๕ห^๕ล^๕ง^๕เม^๕ือ^๕เก^๕ิ^๕ก^๕ว^๕ล^๕า^๕ล^๕อ^๕ัน^๕ไ^๕ค^๕ ซ^๕ม่^๕พ^๕ัน^๕ก^๕ัน^๕ต^๕า^๕ย^๕ไป^๕ม^๕าก^๕ ๆ
 พ^๕ว^๕ก^๕ใน^๕ซ^๕ม^๕พ^๕ท^๕ว^๕ี^๕ป^๕ซ^๕ำ^๕ง^๕ไ^๕้^๕ก^๕เ^๕้^๕ม^๕เ^๕ก^๕ิม^๕ม^๕าก^๕ซ^๕น^๕ต^๕า^๕ม^๕ล^๕ำ^๕ค^๕ย^๕
 ซ^๕ำ^๕พ^๕เ^๕้า^๕ไ^๕้^๕ท^๕ร^๕า^๕ย^๕า^๕ก^๕ผู้^๕ที่^๕ค^๕ว^๕ร^๕เช^๕อ^๕ บ^๕อ^๕ก^๕ว^๕า^๕ค^๕น^๕ใน^๕เ^๕ก^๕า^๕ะ^๕ล^๕ง^๕ก^๕า
 เ^๕ค^๕ย^๕ว^๕น^๕น^๕อ^๕ย^๕ก^๕ว^๕า^๕แ^๕ค^๕่^๕ก^๕่อน^๕เป^๕น^๕อ^๕ัน^๕ม^๕าก^๕ ที่^๕เม^๕ือ^๕ง^๕อ^๕น^๕ร^๕า^๕ช^๕อยู่^๕ระ
 อ^๕ัน^๕ก^๕ัน^๕พ^๕ย^๕ร^๕อ^๕ย^๕ซ^๕ง^๕เป^๕น^๕ที่^๕ค^๕น^๕อยู่^๕ ก^๕ว^๕ำ^๕ง^๕อ^๕อ^๕ก^๕ไป^๕เส^๕ม^๕อ^๕ม^๕ิ^๕ไ^๕้^๕ซ^๕า^๕ค^๕
 ซ^๕ำ^๕พ^๕เ^๕้า^๕จะ^๕ยัง^๕ไม่^๕ก^๕ล^๕ำ^๕ว^๕ย^๕ค^๕ย^๕า^๕ว^๕ใน^๕เร^๕ือ^๕ง^๕นี้^๕ ค^๕ว^๕ย^๕เห^๕ต^๕ว^๕า^๕ยัง
 ไม่^๕ส^๕ม^๕ค^๕ว^๕จะ^๕ก^๕ล^๕ำ^๕ว^๕เ^๕ย^๕ เ^๕พ^๕ระ^๕ยัง^๕ไม่^๕ไ^๕้^๕ไป^๕เห^๕็น^๕เม^๕ือ^๕ง^๕
 อ^๕น^๕ร^๕า^๕ช^๕อยู่^๕ระ^๕ ซ^๕ง^๕เป^๕น^๕เม^๕ือ^๕ง^๕มี^๕การ^๕ก^๕่อ^๕ส^๕ร^๕ำ^๕ง^๕อ^๕ัน^๕ว^๕ิ^๕เค^๕ษ^๕ของ
 ไ^๕ย^๕ร^๕า^๕ณ^๕ น^๕ำ^๕ที่^๕จะ^๕ก^๕ิ^๕ย^๕ง^๕ก^๕ว^๕า^๕เ^๕ก^๕า^๕ะ^๕ช^๕ว^๕า^๕เป^๕น^๕อ^๕ัน^๕ม^๕าก^๕ ที่^๕ก^๕ล^๕ำ^๕
 อ^๕ัน^๕ เ^๕พ^๕ระ^๕ร^๕ว^๕ม^๕ค^๕ว^๕า^๕เม^๕ือ^๕ง^๕ล^๕ง^๕ก^๕า^๕ท^๕อ^๕น^๕ก^๕ล^๕า^๕ง^๕ล^๕ง^๕มา

ทาไต ซึ่งข้าพเจ้าได้มาอยู่กับนี้ ไม่เป็นดินที่ซึ่งกล่าว
 ไว้ในคัมภีร์มหาวงศ์ ซึ่งเราทั้งหลายมีความพิศวง
 เลื่อมใสเป็นอันมากนั้น พระรัตนธาดาคุณไม่เป็นสิ่งสำคัญ
 ซึ่งเรามิเข้าใจจนสมยนิทาคือมาแต่ก่อน เป็นการสมควร
 แท้จริง เมื่อใดเห็นดินที่ แลใดเห็นสิ่งของทั้งปวง
 คงไม่เป็นเครื่องที่น่าพิศวงหรือน่าเลื่อมใสอันใด อากุล
 มุลมองไปทั่วถึง แลทั่วเรื่องที่จะพวงนำรังเกียจหรือน่า
 กระคายใจหลายประการอันไม่ควรจะกล่าวในที่นี้

เมื่อจะกล่าวถึงวิธีซึ่งเข้คพระรัตนธาดาให้คนดู หรือ
 นมัสการ ก็จะต้องข้ามเรื่องที่จะพรรณาดังเหตุการณ์เหล่านี้
 เสีย กล่าวคือไปว่า พระรัตนธาดาคุณนี้ร้อยอยู่ในห้อง
 ลวด ซึ่งข้อมอยู่ในกลางคอกกอบลทำด้วยทองคำ มีพระ
 เจกีย์ครอบเป็นชั้น ๆ จนถึงชั้นในที่สุดเป็นกล่องประกบ
 ด้วเพชรพลอย พระเจกีย์ข้างองค์ใน ๘ ชั้นนั้น ประดับ
 เพชรพลอยงามดี องค์นอกที่สุดมีสังวาลหลายอย่าง
 สังกะณีไค้แต่ว่าเป็นอย่างพม่านั้นสายหนึ่งสวมอยู่ สิ้น

ฐานพระรัตนตาคือไม่ผิดอันใดกับที่จำลองนัก แต่จะเป็น
 กว้างเก่า หรือกว้างจะเป็นสี่กอกพิกลแห่ง จึงได้มีสี่กล้า
 มีว เหมือนงาที่ท่าเครื่องมืออันใดใช้เก่า ๆ แต่ไม่เป็น
 สี่เหลี่ยมเสมอกัน ที่ซึ่งเกินนั้นเป็นห้องไม่มีหน้าต่าง มีแต่
 ประตูคานเกี่ยว มีประแจสามกอก ผู้ซึ่งรักษาซึ่งเรียก
 ว่า ระตะมะหัตตะมะยะ ซึ่งแต่งตัวนุ่งผ้ายาว ๒๗ วา
 เกือบกอกหนึ่ง พระเกือบสองกอก ในนั้นมีสิ่งอื่น ๆ ที่มี
 ภาคาหลายอย่าง แต่ยากที่จะเห็นได้ถนัด เพราะมีคตอง
 จุดไฟ แลไม่จุดหลายดวงนัก ดูเหมือนเจ้าพนักงาน
 ผู้รักษาจะพอใจให้เป็นเช่นนั้นด้วย การที่จะบูชาด้วย
 ทรัพย์สิน ย่อมไม่สู้เป็นที่ต้องใจของผู้รักษา ข้าพเจ้าได้
 เห็นหนังสือเขียนด้วยลานทองสองผูก ผูกหนึ่งซึ่งเข้าใจ
 ว่า ส่งไปแก่พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศกรุงสยาม ๑๕๐ ปี
 เกษมมาแล้วนั้น ข้าพเจ้าได้พลิกดูรอยลานกลับค้น
 เห็นปลาย เขียนด้วยอักษรขอม ซึ่งค้นเป็นวิธียุโรปสมบท
 นลักรู้น ผูกแลถอนสีมา ข้างปลายมีบานแพนหาเขียน

แปลรอยไต่คำที่จารกนั้นมา ศักราชลงว่า ๓๐๐๐๕ ถ้าจะ
 เข้าใจโดยคำว่าพันห้า ก็เป็นก่อนเวลาแผ่นดินพระเจ้าบรม
 โกษุ แลทั้งสี่เกตุถ้อยคำในนั้น . ประกอบด้วยรูป
 ทวิอักษรเห็นเป็นหนังสือขอมที่เขมรเขียน หาใช่ไปจาก
 กรุงสยามไม่ อักขรหนึ่งนั้นไม่ไต่ดู ด้วยผู้รักษาทอง
 แหนเหลือเกิน ราวกับว่าผู้หนึ่งผู้ใดจะวิ่งราวไปจากที่นั้น
 ยังมีพระแก้วธกองค์หนึ่ง ซึ่งหน้าตักประมาณสัก ๔ นิ้ว
 สี่เกตุไม่ใช่ฝีมือลังกา ลีคล้ายมรกตสองไปรง มี
 กิชารูปข้าง จะสังเกตว่าเป็นเนื้อศิลาหรืออินโตก็ยาก
 ด้วยสว่างไม่พอ แลเขาไม่สู้จะให้ดูนานนัก ทั้งในห้อง
 นั้นก็ไม่มืทางลมซึ่งจะหายใจได้มาก คนก็เข้าไปเต็ม
 แน่น ถ้าผู้ใดยืนอยู่ข้างก็อาจจะเป็นลมได้ ด้วยต้องการ
 ลมสำหรับหายใจ ข้าพเจ้าได้คักคำขานแพนท ใน
 คัมภีร์นั้นมาลงไว้ ในทนต์ ด้วยเห็นว่าการที่คักนั้นมิใช่
 ง่าย ต้องทำทุกกระบวนเป็นอันมาก

การที่จะแยกพระทันตธาตุให้คนคนเป็นการแยกเขยื้อน
 นาน ๆ มีครั้งหนึ่ง ในเวลาเมื่อพระเจ้าแผ่นดินลังกา
 ยังมีอยู่ แยกครั้งหลังที่สุดแผ่นดินพระเจ้ากฤตกสิริ
 ในราวพุทธศักราช ๒๓๓๘ จุลศักราช ๑๑๓๗ เป็นขท
 พระอุบาลีเถระกับราชทูตกรุงสยาม ตามคำเชื้อเชิญ
 ของพระเจ้ากฤตกสิริ ให้ไปสืบสาสนวงศ์ในเมืองลังกา
 เพราะเวลานั้นพระสงฆ์ในเมืองลังกาสาสนวงศ์สิ้นไป พระ
 เจ้าอยู่หัวบรมโกศจึงได้ทรงจักพระสงฆ์ ๓๐ รูปกับทูต
 นทูต ให้เชิญพระพุทธรูป พระธรรม แลพระราชสาส์น
 ออกไป ซึ่งจดหมายรายละเอียดทางของราชทูต แลวิธี
 ซึ่งเชิญพระทันตธาตุออกให้ราษฎรดูอย่างไร ยังมีอยู่
 ในห้องศาลกษณ แต่ได้ลงพิมพ์ในหนังสือวิจิตรญาณ
 แต่จะเป็นฉบับใดข้าพเจ้าจำไม่ได้ ต่อมาอีกมีครั้งหนึ่ง
 เมื่อพุทธศักราช ๒๓๗๑ จุลศักราช ๑๑๗๐ แลเมื่อไม่กี่
 ๕๕ ๕๕ ๕๕
 นอกครั้งหนึ่ง การที่แยกให้คนคนเช่นนั้น เพื่อประสงค์

จะไ้เงินปฏิสังขรณ์วิหารพระรัตนธาตุ ชนชาวสิงห์พ
ทั้งปวงย่อมพากันแตกค่นไปนมัสการ แลเข้าเรียราย
ทั่วทั้งสกลลังกาทวีป

ในระหว่างซึ่งมิไ้มีการเข้คให้ค่นนมัสการมากเช่น
นั้น ย่อมเข้คให้ผู้มีบัณฑิตกตต่างประเทศสำคัญ ๆ กุ
ย่างเช่นครั้งเป็นคราว แต่โดยปรกคที่เข้คให้ชาวลังกา
บูชา นั้น เป็นแต่ไปนมัสการภายนอก หาไ้เห็นองค์
พระรัตนธาตุไม

เมื่อจะกล่าวตามค่นต่างประเทศเข้กล่าว ที่เขาไ้
พิจารณาเวคเขียนจำลองถวนถึ เขาว่าทำค้วยงาข้าง
ซึ่งเสยสิ เป็นของพระเจ้าวิกรมพาหคคทำชน ไมเป็น
สณฐานพนธมณษย์ เพราะสังทจริงแท้นั้น ไปรตเกคไ้
ทำลายเสยทเมืองควคังไ้กล่าวมาแล้ว แต่ตามความ
เห็นของข้าพเจ้าเห็นว่า ถึงพระรัตนธาตุซึ่งว่าไปรตเกค
ทำลายเสยนั้น จะเชื่อว่าแท้ก็ไมไ้ ค้วยพาไปชอน
เว้หมกผงเสยเป็นหลายครั้งมาแล้ว

แห่ประหาร

พระเจ้าแผ่นดินในลังกาชั้นหลัง ๆ ลงมา ย่อมเป็น
 เชื้อสายแห่งหรือเป็นอินทฺ์โดยมาก เพราะฉะนั้นในเมือง
 แคนกิงก็มีเทวสถานอย่างอินทฺ์เป็นอันมาก เป็น
 ธรรมเนียมที่ตองแห่พระเป็นเจ้าของอินทฺ์ทุกขั ไม่เกี้ยว
 ข้องอันใดกับพระพุทธศาสนา ครั้นเมื่อพุทธศักราช ๒๓๓๘
 พระเจ้ากรุงลังกาได้เชิญพระสงฆ์กรุงสยาม ออกไปให้
 อุปสมบทชำระพระพุทธศาสนา ให้พระสงฆ์ประพฤติ
 อยู่ในศีลวิสัยอย่างสูงเสร็จแล้ว พระอุบาลีเถระเจ้า
 ได้ยินเสียง อออง กระทบม การที่จะแห่พระเป็นเจ้าฝ่าย
 อินทฺ์กันนั้น จึงได้ถวายพระพรแก่พระเจ้าแผ่นดินใน
 เวลาเช้านั้นว่า ควรที่จะเชิญพระสถูปขึ้นประดิษฐาน
 เหนือข้างพระที่นั่งแต่ไปหน้าพระเป็นเจ้าทั้งหลาย เพื่อให้
 ภรรยาคนทั้งหลายเป็นพุทธบูชา แต่พระสงฆ์ทั้งปวง
 ทาได้เข้าในกระบวนแห่หรือช่วยจกการอินทฺ์ไม่ นอกจาก

ให้ขี้มข้างวัดแลพระเจดีย์ ซึ่งทำประหนึ่งว่าทรงพระ
 ทักษิณาทันที แต่หาได้มีพระทักษิณาทันทีในนั้นไม่ กษัตริย์
 มณฑลปลงเงินกำไหล่ทอง ซึ่งเป็นที่ประภิชฐานพระเจดีย์
 กระจบเห็นได้แต่เป็นเวลากลางคืนสว่างไปด้วย
 แสงไฟ ประโคมสังข์แตรฆ้องกลองยี่ แลมีคนโลก
 เล่นกันรำไปในกระจบข้างที่ทรงพระเจดีย์นั้น ปก
 คลุมไปด้วยผ้าสักหลาดแดงคึกขลิบทอง ที่ผ้าคลุมหน้า
 ใต้โคมกลองมาชักไหมทองเป็นพระพุทธรูปนั่ง มีเครื่อง
 สูง อังสุริย์ จามร ทำด้วยแพรสีต่าง ๆ แต่รูปร่างไม่
 เหมือนเครื่องแต่ของเรา เหมือนศาลยี่ครวินัยธร วินัย
 ธรรมหัวเมือง หรือสมุทไยฎิกาย่างต่าง ๆ เมื่อข้าพเจ้า
 ไปเขาก็จัดการเห็นเช่นนี้เป็นการพิเศษ แลแต่ผ่าน
 มาหน้าที่อยู่ แต่ข้าพเจ้าหาได้ออกไปดูไม่ ซึ่งกล่าวถึง
 ได้ทั้งนี้ เพราะเขาก็คมาเรียงรายตามทางพร้อมทั้ง
 เครื่องประโคมต่าง ๆ ตลอดสองข้างทาง ในเวลาที่
 จะไปสู่วิวหารพระเจ้าแก้วแก้วนั้นด้วย

เรื่องพระสงฆ์ลังกา

เวลาที่ข้าพเจ้าไปอยู่น้อยนัก ไม่พอที่จะไต่สวนอันใด
 อาศรัยแต่สังเกตุด้วยตา แลฟังคำเล่าขานอย่างเล็ก
 น้อย คงได้ความว่าแยกหมู่แยกคณะกันเป็นอันมาก
 ไม่มีผู้ใดเป็นใหญ่บังคับบัญชาทั่วไป ฝ่ายอาณาจักรก็
 มีใครเกี่ยวข้องอันใดในการศาสนา เขามีได้ รอดอน
 คุมเหงเหมือนครั้งโปรตุเกส แต่อาศรัยที่ไม่มีผู้ใด
 จะตราสั่งข้อที่ถูกต้องผิด หมู่ใดมีปฏิญญาอย่างใดก็ประพฤติ
 คนไปตามปฏิญญาคน ที่เป็นหมวดใหญ่หรือต่างวงศ์กัน
 อยู่นั้นสามจำพวก คือขยาลวงศ์ หรือนัยหนึ่งเรียกว่า
 สยามวงศ์นี้มากทั่วไปทั้งเกาะ พวกที่สอง คือ อมรปุ
 วงศ์หรือมรัมมะวงศ์ พวกพม่าพวกหนึ่ง มักจะอยู่ตาม
 ชายทะเลฝ่ายใต้ พวกที่สาม คือรามัญวงศ์ตั้งชนใหม่
 ก็คงอยู่ตามชายทะเลเหมือนกัน ในสามพวกนี้แย่งกัน
 ออกไปอีก พวกละหลาย ๆ คณะ ไม่อยู่ในบังคับกัน

มีปฏิวัติต่าง ๆ กัน เป็นต้นว่า พวกอุปลิงค์โคขม
 ไม่ห่มคลุมเลย จะไปแห่งหนึ่งแห่งใดก็ห่มพาดควาย
 เท่านั้น ไม่ใช้ราตคคอก อีกพวกหนึ่งห่มคลุม แล
 เล็กผ้าชั้นข้างล่างเหมือนอย่างพระมหานิกาย ในสอง
 พวกนี้ก็เถียงกัน ขอตเถียงนั้นก็เลวกรรมเต็มที พวก
 ที่ไม่ห่มคลุม อ้างว่าไม่เห็นรูปพระพุทธรูปเจ้าที่ทำไว้แห่งไร
 ห่มสองไหล่ พวกที่ห่มคลุมแต่เล็กผ้าข้างล่าง ทราบ
 ลัทธินิยมชุกติกาในกรุงเทพฯ ๑ บ้าง คณวินัยพลงเนื้อ
 เห็นด้วยว่าไม่สู้เป็นปริวิตกอล เข่นเป็นแหวกผ้า
 ทางลูกขวยยกลูกขวยชนข่า แต่คงมีวันชวาชัยตามเดิม
 แต่พวกอื่นห่มอย่างรามัญ คือมีวันชวาชัยแต่ไม่ยกผ้า
 ชวาชัยในชนข่าหรืออย่างไร พวกชนไปชนข่าแล้วแลเห็น
 ผิดกันกับชวาชัยชุกติกา ที่ห่มคล้ายชวาชัยมีอยู่น้อย
 องค์กร ที่โคเข้ามากกรุงเทพฯ ๑ ช้างฝ่ายรามัญถือไม่ใช่
 รองเท้าไม้กันร่ม ใช้แต่ใบตาลข้อมือไม้ห่มแพร

พวกไม่ห่มคลุมนั้น มักใช้จิ้วรแพรท่วนเหล็องอนุวาค
 เล็ก ๆ กั๋นร่มแพร สวมรองเท้าอยู่ข้างจะสูง คนใน
 เกาะลังกาข้อมสรวเสวีญพระรามัญนิกาย มากกว่า
 นิกายอื่น ๆ พระสงฆ์ข้างฝ่ายเมืองแกนคิไม่สู้เอือเพื่อ
 ในการสั่งสอนมาก ข้างฝ่ายทำอยู่ข้างจะเอือเพื่อแลรู้คน
 ลักหนายาง อุบาลีวงศ์ข้างนิกายโกนคิ้ว กุอาการ
 กิริยากล้ายพระกรุงเทพ ฯ เห็นว่าต้องการอยากจะ
 ประพฤติเหมือนพระในกรุงมาก ข้อเถียงกันต่าง ๆ มี
 มากนัก ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวในที่นี้ การปกครองฝ่าย
 อังกฤษถือเหมือนราษฎรสามัญ ข้าพเจ้ามีความสงสัย
 มาก ว่าถ้าทำผิดด้วยอาณาจักรไม่ถึงปราชิกแล้ว เขา
 จะสงโทษทั้งเพศสมณะหรือประการใด แต่ครั้นเมื่อถาม
 ขันกัถันทวเราะไม่ไค้ ค้วยไม่ควระเซลาเช่นนั้นเลย
 คือเมื่อทำผิดอันใด ที่โทษควรจำคุก เขาก็ให้เลือ
 กางเกงที่สำทรวัยคนคุกแต่่ง จะสึกหรือมิสึกก็ตามใจ

เมื่อต้องสวมเสื้อกางเกงแล้วก็เป็นพระต่อไปไม่ได้ด้วย
เอง
เรือพระที่นั่งจักรี

ในมัชฌิมัตตวิถิ ทเลอาทริย
วันที่ ๒๗ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๙๖

ศักราช ๑๐๐๐๕ สังเขปพระราชโองการ รามธิบดี
ศรีสุนทร ภูมินทรวเนศวร กัมพลกัมพูชาธิราช บรม
ราชบรมบพิตร ครอบนสังเขป พระจักรวาศีศรีสุนทร ยโสธร
บรมราชชายนมหาอัศวมเหสี พระพิเรนธรรเชษเชษฐ
สัทธาสาสนลิขิตอักษร สุนทรณบัณฑิตกัมมวาจา นิพพาน
ปัจจุโยทิตุ อนาคตกาลาเล จิรัฏฐุคตัทธัมโม

ขุนนางลขหาบาย